

MIMIKRIJA ROMA – POSLEDNJE UTOČIŠTE

Prema rezultatima popisa stanovništva iz 1981. i 1991. godine broj pripadnika romske zajednice nacionalnosti smanjen je sa 168.099 na 143.519 lica. U Crnoj Gori registrovano je 3.282 Roma, u Srbiji su se 140.273 lica izjasnila da pripadaju ovoj populaciji. A prema poslednjem popisu stanovništva (2002) Roma u Srbiji ima 108.193 (ili 1,44% u ukupnom broju žitelja Srbije). Šta se desilo u razdoblju između dva popisa? Šta se desilo sa oko 60.000 ljudi za dvadeset godina? Jesu li svi preminuli? Odselili se iz zemlje? Nije se rodilo ni jedno dete? Pitanja su, naravno, apsurdna, ali su i prva “logična” reakcija pri pogledu na rezultate popisa.

Neke odgovore nalazim u rezultatima istraživanja, koje je okončano krajem prošle godine, *Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji*¹, neke u obimnoj, bibliografiji istraživača religijskih fenomena i socio-kulturnog položaja Roma profesora Dragoljuba B. Đorđevića, a neke, naravno, u sopstvenom iskustvu, kao aktivnog člana Udruženja Rom *Sait Balić* u Nišu. Odgovor na, napred postavljeno, pitanje je teško precizno dati, mada može da se naslućuje u kom pravcu treba tragati za njim. Pored rezultata popisa stanovništva treba imati u vidu i procene, čija izvesnost ne može biti potpuna (nisu proverene popisom), ali se ne mogu ni zanemariti – “prema nekim procenama iz romskih krugova, veruje se da u Jugoslaviji živi između 700.000 i 900.000 Roma, ali su te cifre očigledno nerealne, dok se procene istraživača i demografa kreću između 400.000 i 450.000 Roma”².

Ovakva razmatranja su neminovno omeđena izvesnim teškoćama načelne, pa, i metodološke prirode. “Romsko pitanje” je, uglavnom, posmatrano “spolja”. Pa su Romi bili *predmetom* teorijskog ili nekog drugog misaonog interesa. Sami Romi su retko ili skoro nikako istraživači sopstvenog problema. Njihovo znanje o samima sebi je iskustvene prirode, posledica autosterotipâ, rezultat usmenog predanja..., ali nikako rezultat racionalnog i metodološki zasnovanog samotraganja. “Da li Romi u okviru svoje kulturne baštine imaju i ozbiljne naučne radove i studije koji govore o različitim segmentima romske istorije? Nažalost, na ovo pitanje ne možemo dati potvrđan odgovor. Romi su jedan od retkih naroda u svetu za koje se uslovno može reći da nemaju svoju pisanu istoriju. Poražavajuće je i krajnje apsurdno da jedan šezdesetomilionski narod kakav je romski koji na istorijskoj pozornici egzistira više od dva milenijuma ne poseduje jedno od najvećih kulturnih blaga... Moramo podrobnije analizirati neke istorijsko-političke okolnosti i generalno gledano filozofiju romskog života. Koliko god želeli da istaknemo da su romska nesrećna sudbina i surova istorijska stvarnost glavni uzroci neposedovanja pisane istorije, ne treba negirati činjenicu da Romi dobrim delom sami snose odgovornost za ovakvo stanje stvari. Kao večite luralice, pevači i zabavljači Romi se nisu posebno trudili da ostave neki pisani trag o sebi. Ovde svakako kao akutni problem stoji vekovno odupiranje Roma različitim društvenim normama i tradicionalna izolovanost romskog etnikuma.”³ Utoliko je već bogata istraživačka literatura “nedelatna”. Ona je izvor znanja o Romima, često okvir u pokušajima raznih

¹ dr Božidar Jakšić, mr Goran Bašić, *Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji*, Centar za Istraživanje Etniciteta, Beograd, 2002. Elektronska verzija. Istraživanje je realizovao istraživački tim: dr Božidar Jakšić, naučni savetnik Instituta za filozofiju i društvenu teoriju iz Beograda kao rukovodilac projekta, dr Miloš Marjanović, redovni profesor Univerziteta u Novom Sadu, dr Dragoljub Đorđević, redovni profesor Univerziteta u Nišu, dr Đokica Jovanović, vanredni profesor Univerziteta u Kosovskoj Mitrovici i mr Goran Bašić, sekretar Komisije za proučavanje života i običaja Roma Odeljenja društvenih nauka SANU i viši savetnik Saveznog ministarstva za nacionalne i etničke zajednice iz Beograda, kao članovi istraživačkog tima. U konstruisanju upitnika za romska naselja veliki doprinos je dao dr Sreten Vujović, redovni profesor sociologije naselja na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu. Projekt su podržali: Fondacija OXFAM GB (Kancelarija u Beogradu) i Savezno ministarstvo za nacionalne i etničke zajednice.

² *Isto*.

³ Igor Mitić, *Osnovni problemi proučavanja, pisanja i prezentacije romske istorije*, Informator, časopis vojvođanskih manjinskih zajednica, br. 6/7, Centar za multikulturalnost, internet izdanje: www.cmk.org.yu

institucija da konstituišu strategije socijalne afirmacije i integracije Roma. Ali, bez Roma. Zato su takva nastojanja, ma koliko, ponekad, bila motivisana dobrim namerama i ma koliko bila kvalitetno projektovana samo lepa reč na papiru – ali bezživotna, bez pokretačke snage.

Ta se činjenica može obrazlagati mnogim razlozima: nepovoljan socio-kulturno-politički položaj romske zajednice, nizak stepen obrazovanja, nemotivisanost uzrokovana nepovoljnim društvenim položajem, (najčešće opravdano) nepoverenje u deklarativno iskazanu spremnost dominantnih političkih aktera da se angažuju na rešavanju “romskog problema”, razni oblici (često prikrivene) diskriminacije⁴... Viševjekovno iskustvo je Rome podučilo nepoverenju prema “gadžama”⁵, ne zato što su oni nepoverljivi, već zato što su “drugi”, neromi, nepoverljivi prema njima.

Česlav Miloš još 1953. godine pisao o ketmanu, kao stavu kojim se prikriva nepoverenje prema “drugom”, prema neprijateljskom, prema onom koji predstavlja opasnost, pa se, onda, i obraćanje njemu samerava prema pretpostavljenim “njegovim” očekivanjima. Tako se otklanja vazda preteća opasnost.⁶ Velike i vidljive su sličnosti između ketmana i romske etničke mimikrije. Rom će se izjasniti kao “drugi”, poučen rečenim iskustvom, i tako će otkloniti opasnosti koje vrebaju u socijalnom polju.⁷

Sa druge strane, u političkom smislu Romi nisu izgradili, definisali etnički politički identitet, kao svoju bitnu političku odrednicu. Ova činjenica ukazuje na to da Romi nisu kročili na opasno (i varljivo) tle etničkog (političkog) ekskluzivizma i nacionalizma. Verovatno vođeni mudročću iz sopstvenog iskustva sasvim dobro znaju da bi izraženi etnički nacionalizam imao za posledicu drastično ugrožavanje, ne samo sopstvenog identiteta, već i sopstvene egzistencije. Često su Romi bili žrtve genocidnih, istrebljivačkih ideologija i pokreta, često diskriminisani i progonjeni samo zato što su Romi, iako nikada nisu predstavljali opasnost bilo kom drugom kolektivitetu. Sasvim je realna bojazan Roma od mogućih pretnji ukoliko energičnije insistiraju na sopstvenom identitetu. Ne treba smetnuti s’ uma da romska kultura nije izgradila mehanizme kolektivne agresije koja bi bila usmerena ka drugom. Miroljubivost i tolerancija prema drugom su bitne odrednice romske kulture. Utoliko je romska kultura superiorna, ali i neotporna prema agresiji.

Prema tome, beg iz administrativne evidencije, koju, ipak, obavljaju neromi, nije rezultat romskog “civilizacijskog zaostajanja”, već je vidljiva posledica (vrh ledenog brega) nastojanja da se opstane u neprijateljskom (ili, bar, netolerantnom) okruženju. Međutim, mimikrija nije samo beg od opasnosti i od tegobne svakodnevice. Njome se ublažava šovinistička oštrica većinskih etničkih zajednica, ali se njome, naizgled, i otvaraju vrata njihovim asimilatorskim nastojanjima. U takvoj situaciji jedna od reakcija većinskog nacionalizma može da bude paternalizam. Paternalizam, kao derivat geto-ideologije, može, u dobroj meri, da bude, iako licemerno daruje oazu na “neprijateljskoj teritoriji”, faktor koji će u izrazito kriznim vremenima pružiti šansu Romima da “sačuvaju glavu”.

Ovde se, može biti, krije odgovor na pitanje sa početka teksta (Šta se desilo sa oko 60.000 ljudi za dvadeset godina?). Godine 1980. je preminuo Tito. Naredne godine je došlo do velikih

⁴ “Premda su najvišim pravnim aktima Srbije i Crne Gore proklamovana načela ravnopravnosti i jednakosti, praksa pokazuje da pripadnici romske zajednice najteže ostvaruju zakonsku zaštitu. Romi su diskriminisani u pristupu javnim mestima, obrazovanju, zapošljavanju, stanovanju, pristupu socijalnim službama. Diskriminacija je često prikriivena i teško se dokazuje u sudskom postupku. U drastičnim slučajevima Romi nisu mogli da ostvare prava na osnovna lična dokumenta, a kada su to pokušali bilo je slučajeva da su ih državni službenici vređali. U Srbiji je uobičajena praksa da policajci vređaju Rome na rasnoj osnovi i od njih silom iznuđuju iskaze vođeni predrasudom da su Romi skloni delinkventnom ponašanju. U slučajevima kada su Romi žrtve napada privatnih lica, policija im ne pruža odgovarajuću zaštitu.” Saopštenje: *Svetski dan Roma*, Fond za humanirarno pravo, internet izdanje: www.hlc.org.yu

⁵ “Romi nerome imenuju zajedničkim imenom “gadže”. Gadža je praktično svaki nerom, izuzev onog kojeg su Romi primili kao člana svoje zajednice”. Božidar Jakšić, Goran Bašić, *navedeno delo*.

⁶ Česlav Miloš, *Zarobljeni um*, BIGZ, Beograd, 1985.

⁷ Pojava mimikrije je mnogo rasprostranjenija nego što se to uobičajeno misli. Primera radi, javnosti nije poznato da su mnoge poznate ličnosti imaju romsko poreklo. Makar prema jednom roditelju. Evo nekih imena: Čarli Čaplin, Franc List, Federiko Garsija Lorca, Jul Briner... Iz razumljivih razloga ne pominjem neka znana imena na našoj društvenoj sceni.

etničkih nemira na Kosovu. Integrativni faktori jugoslovenstva su naglo atrofirali. Nacionalizam i šovinizam postaju dominantnim ideologijama na području cele ondašnje Jugoslavije. Međuetničko nepoverenje uskoro vrhuni u bratoublačkom ratu. Romi su se, bez svoje volje, našli između čekića i nakovnja. Nisu pripadali novonastalom društvenom kontekstu. To nije bio njihov rat. Inače marginalizovanim Romima je pretilo iskušenje “usputnih žrtava” u sukobu “velikih” (epitet koji su šovenske ideologije olako darivale sopstvenim etnijama). Jedan od uslova opstanka je bila socijalna mimikrija. Poučeni viševjekovnim iskustvom koje kumuliraju izopštene, deprivirane, zajednice, našavši se u sred ratnog vrtloga, Romi su dali odgovor u popisima stanovništva. Naravno, samo onima koji su dovoljno pronicljivi i umni da pročitaju tajnu poruku odgovora. To, dakle, pokazuju popisi stanovništva 1981, 1991. i 2002. godine. Barem pola miliona Roma su i dalje građani ove zemlje. Izabravši ketman i mimikriju, kao svoj društveni stav, mnogi su, duboko sam uveren, sačuvali glavu i svoje porodice. Prema tome, ketman i mimikrija su, pokazuje se, jedini racionalan odgovor odgovornih i ozbiljnih ljudi koji oni upućuju neodgovornim vladajućim akterima i iracionalnom većinskom okruženju.

Po mom mišljenju, jalove su i nepotrebne gromopucatelne “konceptije integracije Roma” u socijalni kontekst. Jednostavan dijalog, koji proizilazi iz uzajamnog poznavanja, pa, onda, i razumevanja, će biti mnogo plodotvorniji. Kao što je jednom veliki stilista i umni čovek u Srba, Branko Lazarević rekao: “Zvezdočatci veliki, upoznajte prvo oko”, tako i oni, koji bi iskreno da se bave problemima romske zajednice, prvo treba da upoznaju Rome i da se poznaju sa Romima. Tek tada će Romi iskreno sami reći, kao uvek lojalni građani i tolerantni susedi, šta država i društvo treba da učine za njih. Kao iskusni ljudi, Romi sasvim dobro prepoznaju bezvrednost “velikih” reči. Zato i ne učestvuju u “značajnim” birokratskim i nedelatnim projektima.